

Әнегелі
мір

КЕМЕЛ ТОҚАЕВ

КАЗАК
УНИВЕРСИТЕТІ
БАСПАҰЙЫ

Ә Н Е Г Е Л І Ә М І Р

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Ғылыми кеңесінің шешімімен
бекітілген

Бас редактор: Ғ.М. Мұтанов
Орынбасарлары: Б.Ө. Жақып
З.А. Мансұров

Жауапты хатшы: Н.Е. Қопабаева

Редакциялық жұмыс тобы:
С. Медеубекұлы
А. Рамазан
Н. Дәуешов
Қ. Мұқатаева

Құрастырушы: Д. Смайыл

Редакторлар: А. Ауанова
А. Суталиева

Беттеген және мұқабасын
көркемдеген: Н. Қопабаева

Редакция мекенжайы:
Алматы қ., Әл-Фараби даңғ., 71,
«Қазақ университеті» баспа үйі
тел.: 221-11-74

**Республикалық «Өнегелі өмір»
сериялық кітап редакциясы
қоғамдық кеңесінің мүшелері**

Кеңес төрағасы: О.О. Сүлейменов

Әбдіжәміл Нұрпейісов

Әбілфайыз Ыдырысов

Болат Көмеков

Кенжеғали Сағадиев

Көпжасар Нәрібаев

Қуаныш Сұлтанов

Мәулен Әшімбаев

Мұрат Әуезов

Мұрат Жұрынов

Мұхтар Құл-Мұхаммед

Мырзатай Жолдасбеков

Нұрлан Оразалин

Роллан Сейсенбаев

Сағымбай Қозыбаев

Сауытбек Абдрахманов

Сейіт Қасқабасов

Сергей Терещенко

Сұлтан Сартаев

Төлеген Қожамқұлов

Уахит Шәлекенов

ӘОЖ 821.512.122.0

КБЖ 83.3 (5 Қаз)

Т 52

*Баспаға әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Редакциялық-баспа кеңесінің шешімімен ұсынылған*

Тоқаев К.

Т 52 Өнегелі өмір / ред. басқ. Ғ.М. Мұтанов / Құраст. Д. Смайыл. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. Ш. 156. – 401 б., сур.

ISBN 978-601-04-3362-5

Бұл кітап ұлт журналистикасын кәсіби деңгейге көтеруге атсалысқан сара сөздің сардары, белгілі публицист, тұңғыш қазақ детектив жазушысы Кемел Тоқаевтың ұлт руханияты үшін еткен еңбегінен, ғибратты ғұмырынан сыр шертеді. Онда көркемсөз шеберінің «Сарғабанда болған оқиға», «Түнде атылған оқ» повестері, «Соңғы сокқы» романы, «Милиция – қорғаным» пьесасынан үзінді берілген. Сондай-ақ мұрағат құжаттары, фотосуреттер, замандастарының, әріптестерінің, шәкірттерінің ыстық лебізге толы естеліктері қамтылды.

Кітап көпшілік оқырманға арналады.

ӘОЖ 821.512.122.0

КБЖ 83.3 (5 Қаз)

ISBN 978-601-04-3362-5

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2018

© Смайыл Д., 2018

Құрметті оқырман!

Ел тағдыры безбенге салынып, ер басына күн туған Ұлы Отан соғысының отты кезеңінде халқымызды тарихтың қатал сынынан аман алып өткен, қаһармандық пен жасампаздыққа толы сол бір сындарлы жылдарды ерен еңбегі арқылы тәуелсіз Қазақстанның бүгінгі бақытты болмысына ұластырған аға ұрпақ өкілдері болатын. Өртеңге шыққан балауса құрақтай осынау қуатты толқын маңдайына қазақтың іргелі ғылымының, кәсіби білікті өнерінің, сан салалы, арналы әдебиетінің тұғырын төсеу бұйырыпты. Майдан ақиқатын жан жүрегімен сезініп, оқ пен оттың ортасынан аман келген жасауынгер-қаламгерлер Ілияс Есенберлин мен Әбдіжәмил Нұрпейісов тарихи роман негізін салса, Тахауи Ахтанов психологиялық драманы, Қасым Аманжолов пен Сырбай Мәуленов азаматтық лириканы жаңа, заманауи биікке көтерді. Осынау біртуар шоғырда талантты көркемсөз шебері Кемел Тоқаев иеленер орын ерекше. Саналы ғұмырын сөз өнерінің журналистика мен ресми аударма сынды ұшқыр салаларына арнаған қаламгер қазақ прозасының детектив сынды бітімі бөлек жанрын өмірге әкелді. Руханият кеңістігіндегі жыл құсындай жаңалықты таразыға тартып, сараптап отыратын талғампаз сын жазушының шытырман оқиғаларға құрылған шығармаларын әдеби үдерістегі соны құбылысқа балады.

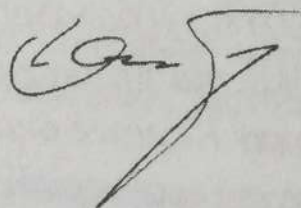
Жазушы Кемел Тоқаевтың көркемдік құбыланамасының адамгершілік, адалдық пен әділдік, адамгершілік пен бауырмалдық сынды адами қасиеттерге бағдарлануының өзіндік сыры, себебі бар. Халқымызды алапат апатқа ұшыратқан 1931–1932 жылдардағы ашаршылық кезінде сонау Қырғызстанға, Бішкекке бас сауғалап барған бала Кемелдің әкесі мен анасы, қарындасы қайғылы жаздайда қайтыс болып, ағасы Қасым екеуі балалар үйінде тәрбиеленеді. Қасым 1942 жылы жасамен шайқаста ерлікпен қаза табады. Жар дегенде жалғыз бауырынан айырылу Кемелге оңай соқпайды, оның жүрегінде мәңгілік жазылмастай жара қалдырады. Болашақ жазушы да орта мектепті бітірісімен майданға алынып, Бішкектегі әскери училищеден соң Сталинград майданының 226-атқыштар дивизиясының қатарында бөлімше командирі болып соғысқа кіріп, жараланады. Жарақаты жазылған Кемел Сталинград, Оңтүстік Батыс, 1-Украина, 2-Беларусь майдандарында 7-гвардияшылар полкімен жасаға қарсы ұрысады, көрсеткен ерлігі үшін I және II дәрежелі Отан

соғысы ордендерін, «Ерлігі үшін» және «Сталинградты қорғағаны үшін» медальдарын омырауына тағады.

Талапты да талантты жас оқи жүріп, студент кезінде-ақ жастардың «Лениншіл жас» газетінде тілшілік қызмет істейді. Оқуын тәмамдаған соң Кемел Тоқаев Жамбыл облыстық газетіне жолдамамен жіберіліп, өңірлік баспасөздің қазанында қайнады. Одан кейін астанаға қайта шақырылып, «Лениншіл жас», «Қазақстан пионері», «Социалистік Қазақстан» секілді ең беделді республикалық басылымдарында жұмыс істейді. Біліктілігі мен сапалы ұйымдастырушылығының арқасында аталған ақпарат құралдарында басшылық қызметтерге дейін көтерілді. Басылымның бүкіл өндірістік әрі шығармашылық тірлігі тоғысатын бұл қызметті абыроймен атқарған Кемел Тоқаев біраз жылдан кейін елдің заң шығарушы билігінің ресми органы – Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің «Жаршысына» ауысып, мұнда ұзақ жылдар хатшы, жауапты редактор болып абыройлы қызмет атқарады. Осы уақыттың ішінде Кемел Тоқаев қазақ баспасөзінің тарихында келелі істер атқарған тұлға ретінде қалып, руханият пен әдебиет әлемінде де жарқырап көрінді. Шығармашылық жетістіктермен астасқан жемісті жұмысы үшін көптеген марапаттарға ие болды.

Әдебиетіміздегі тың салаға түрен салған қарымды қаламгердің, журналистердің талантты толқынын тәрбиелей отырып, кәсіби қазақ тілін қалыптастыруға, әсіресе заңға байланысты атау сөздерді бір ізге түсіруге, мемлекеттік терминология комиссиясынан өткізуге белсене араласқан мемлекет қайраткерінің өміршең туындылары бүгінгі күн рухымен үндесіп, отаншыл жас ұрпақтың рухани игілігіне айналып отыр.

**Бас редактор,
ректор**

Ғ.М. Мұтанов

КЕМЕЛ ТОҚАЕВ (1923–1986)

Жазушы, журналист, мемлекет қайраткері, Ұлы Отан соғысының ардагері. 1923 жылы 2 қазанда Алматы облысының Қаратал ауданында туған. Шымкент қаласында орта мектепті тәмамдағаннан кейін Қызыл армия қатарына алынып, Бішкек қаласындағы әскери училищені аяқтаған соң Сталинград майданының 226-атқыштар дивизиясында бөлім командирі бола жүріп соғысқа қатысқан, жараланған. Госпитальдан кейін 7-гвардияшылар танк полкімен Сталинград, Оңтүстік Батыс, 1-Украина, 2-Беларусь майдандарында болған. Отан соғысында көрсеткен ерлігі үшін I және II дәрежелі Отан соғысы ордендерімен, «За отвагу» және «За оборону Сталинграда» медальдарымен марапатталған.

Ұлы Отан соғысынан оралғаннан кейін Кемел Тоқаев С.М. Киров атындағы (қазіргі әл-Фараби атындағы) университеттің тарих-филология факультеті журналистика бөлімін тәмамдады. Университетте оқи жүріп «Лениншіл жас» (қазіргі «Жас Алаш») газетінде қызмет атқарады. Оқуын аяқтаған соң Жамбыл облыстық газетінде 1948–1949 жылдары әдеби қызметкер болды. Бұл жұмыстан «Лениншіл жас» газетіне қызметке шақырылып, аталған басылымда 1949–1953 жылдары студент жастар бөлімін басқарады және осы кездері жеке әңгіме, повестері жарық көре бастайды. Бұдан кейін «Қазақстан пионері» газетінде редактор болып қызмет атқарады. Қаламы ұшталған, ұйымдастырушылық қабілетімен танылған, өмірдің әр саласын терең зерттеп, шебер жаза білетін журналист-жазушы 1956–1960 жылдар аралығында «Социалистік Қазақстан» (қазіргі «Егемен Қазақстан») газетінде жауапты хатшы, редколлегия мүшесі болып қызмет атқарады. 1960 жылдың мамыр айында Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі «Жаршысына» қызметке ауысады, бұл мекемеде 17 жыл – 1977 жылдың қазан айына шейін алғашқыда хатшы, соңынан 11 жыл бойы жауапты редактор болып абыройлы қызмет атқарады. 1980–1984 жылдары Қазақстан Жазушылар одағының әдеби кеңесшісі болады.

Кеңес чекистері тақырыбына арналған оннан астам кітабы қазақ және орыс тілдерінде басылып шыққан. Қазақстан Жазушылар одағы мен Қазақ КСР Ішкі істер министрлігі жариялаған әдеби бәйгелерде бірінші бәйге алып, төрт мәрте лауреат атанған. «Қызыл комиссар», «Қылмыскер кім?» және «Сықырлы сырлар» деп аталатын

пьесалардың авторы. Бейбіт өмірде еңбектегі және шығармашылық қызметтегі жетістіктері үшін Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің Құрмет Грамоталарымен, КСРО Ішкі істер министрлігінің Құрмет Грамотасымен және төсбелгісімен марапатталған. Қазақ мемлекеттік көркем әдебиет баспасынан 1954 жылы «Жұлдызды жорық» атты әңгімелер жинағы, 1958 жылы «Қыс қарлығашы» повесі, 1955, 1958, 1972, 1975 жылдары «Қазақстан» баспасынан «Болашақ туралы ойлар» атты повестер мен әңгімелер жинағы, «Жазушы» және «Қазақстан» баспаларынан 1955, 1958, 1972, 1975 жылдары «Түнде атылған оқ» атты повестер жинағы, 1971–1972, 1976 жылдары «Қастандық» атты повесі, 1971, 1972, 1975, 1976 жылдары «Арнаулы тапсырма» атты повесі, 1965, 1968, 1976 жылдары «Сарғабанда болған оқиға» атты повесі, 1977 жылы «Таңбалы алтын» повесі, 1981 жылы «Соңғы соққы» романы, 1983 жылы «Солдат алысқа кетті» және «Ұясынан безген құс» романдары жарық көрген және қайта басылып шыққан.

ҚАЛАМГЕРЛІК ҚАРЫМ

САРҒАБАНДА БОЛҒАН ОҚИҒА

(повестен үзінді)

Е, жаратқан. Жалғызымның жанын сақтай гөр! Дүние қызығын көрмей өткен сорлы пенденді аясаңшы. Жиырма жыл бойы мәпелеп өсірген бақытым, үмітім емес пе еді. Менің көрген азабым аз ба? Жаксылығыңды менен аясаң, бар жамандығыңды мен бейбақтың басына үйе бер. Тек жалғызымның жанын қалдыр! – Зембілдің жақтауын саусағымен демеп келе жатқан Сәндібала бөртпе шәлісінің ұшымен көзінің жасын сүртіп, зарлап келеді.

– Апа, жыламаңыз. Міне, ауруханаға да жеттік. Енді қауіп жоқ. Рахымыңыз әлі айығып кетер, – деп сестра Аида Глухова Сәндібаланы жұбатады.

– Құдай тілеуіңді берсін. Сөзің періштенің құлағына шалынсын, – Сәндібала күрсініп, тіршілік белгісін бермей сұлық жатқан баласына қарайды. Дірілдеген саусақтарымен Рахымның тамырын ұстап қояды. Бар үміті әлсіз соғып жатқан көк тамырда.

Сәндібаланың ауылы биыл күзде Сарғабанның сазында отырған. Ол қаладан қырық шақырым жер. Рахымды сол жерден жедел жәрдем машинасымен алып келе жатқан. Аурухананың қабылдау бөлмесіне әкеп жатқызғанда жаны бір сәтке жай тапты ма, Рахым көзін ашты. Аузын орамалымен басып, егіліп отырған шешесіне:

– Ма-а-м-а, жыламашы... Мен қайда жатырмын. Өкпемді жел қарып барады. Күпім қайда? Үстіме жапшы, – деп ақырын күбірледі.

– Жаным, күпің мынау. Жаурасаң жабайын, – деп Сәндібала қамзолын шешіп, баласының үстіне жапты.

Рахым көзін қайта жұмды. Ыңырсыған дауысы естіле бастады. Сестра Аида бұл кезде бас хирургті іздеп кеткен еді. Аз уақыттан кейін Цой келді. Қаланың бас хирургы, бұл өңірге белгілі адам. Ол ес-түссіз жатқан Рахымды иегімен нұсқап көрсетіп:

– Бұған не болған? Кашаннан бері бұлай ес-түссіз жатыр? – деді.

Рахымды алып келген жеңіл машинамен бірге Сәндібаланың күйеуінің жан жолдасы болған Жабағы бірге ере келген еді. Бас дәрігердің сұрағына жауапты сол берді:

– Не болғанын өзіміз де жөнді білмейміз. Түсте қойын қайтаруға өріске кетіп еді. Кешке таман қой өрістен оралды. Ерттеп мінген аты да келді. Ал қойшымыз жоқ. Бүкіл ауыл боп шапқылап іздедік. Ел

орынға отыра ши түбінде қансырап жатқан жерінен зорға таптық. Біреулер пышактап кетіпті.

– Олардың кім екенін таптыңдар ма?

– Кім екенін тапсам, сотсыз-ақ мына қолыммен лақша бауыздар едім. Ондай иттер, ізін білдіруші ме еді!

– Оған медициналық жәрдем көрсетілді ме?

– Қаладан жедел жәрдем машинасы келгенше, өзіміздің колхоздың докторы қарап отырды ғой.

– Есін жиып, тілге келді ме?

– Мен есім шығып, кіріп-шығып жүрдім. Сонда шешесіне бірдеме демесе, өзім айтқан сөзін ести қоймадым.

Ентігіп Аида жүгіріп келді.

– Бұл бітпейтін неғылған мәслихат? Ауруға дереу операция жасау керек емес пе? – деп, бас дәрігерге қарады. – Борис Вениаминович, операция бөлмесіне апарайын ба?

Рахым көзін ашты. Шешесіне, сонан соң өзін қоршап тұрған адамдарға қарады. Цойға көзі түскенде қан кеткен ақ сұр жүзі одан әрмен сұрланып, көзі шарасына сыймай барады. Басын сәл көтеріп, тістеніп, қайта сұлық түсті.

Цой жан-жағына сәл көз тоқтатып, Аидаға әмір берді:

– Дереу операция бөлмесіне апарыңдар! Рахым бар қайратын шақырып, кең тыныс алды да шешесіне ымдағандай болды.

– Қарағым-ай, әбден қиналдың-ау. Не айтайын деп едің! Ерінің кезеріп кетіпті. Су әкеп берейінші, – деп, Сәндібала орнынан түрегеп еді.

– Ма-а-ма, бұған сенбеңіз....

– Қалкам, не дедің?

– Мені жәбірлеген осы...

Рахым талып кетті.

– Ей, мынау кімді айтып тұр? Жаңағы докторсымақ ит қайда? Шақыршы өзін! – деп Жабағы орнынан атып тұрды.

Сәндібаланың баласын біреу пышактап кетіпті, әл үстінде жатыр дегенді естіп, қаладағы нағашы әпкесі Қаракемпір де келген еді. Ол Жабағының етегінен тартып:

– Әй, мына сорлы қайтеді? Ауру қозғанда кісінің көзіне әрнеме елестеп, сандырақтайтын әдеті емес пе? Басқа біреумен шатастырып жатқан шығар. Тәйт, өкімет адамына едіреңдемей жайыңа отыр, шәйт боп кетерсің, бейшара! – деп, өзінің қалада тұратын көзі ашық адам екенін сездірді.

Рахым тілге келген соң, оның тірлігінен күдер үзіп, өзара күнкілдесіп тұрған ағайындары төңірегіне шүпірлей түсті.

Сәндібала баласының басын көтеріп:

– Не дедің, жаным? Кімді айтасың? Сені жәбірлеген кім? Қайта айтшы. Мына Рысбек пе? Ол ағаң ғой. Тойда өкпелеп кетсе де сенің халінді естіп келді. Қарашы, өзін, – деді.

Рысбек ағаш аяғын шолтаң еткізіп шошып кетті:

– Ей, мына тентек не дейді?

– Бәсе, қанішер сен екенсің ғой! – Қаракемпір Рысбекке дүрсе қоя берді. – Тойынды ойран етемін! Өкінесің, жас қыршын! – деген сөзіңді естіп едім. Ақыры Рахымның түбіне жетіп тынған екенсің ғой! Ой, көктей солғыр, жалмауыз!

Жан қиналғанда кісінің бойындағы ең ауыр нәрсе кірпігі бола ма, қалай, Рахым кірпігін көтере алмай, ұзақ қимылдатып жатты. Әлден уақытта жылтыраған көзі көрінді. Өзіне үңіле, төніп тұрған адамдарға сүзіле қарады. Анасына көз тоқтатты. Ақырын күлімдеді. Гүлсара деп сыбырлағандай болды... Ел-жұртын, анасын, жас жарын қимай кетіп барады... Мойыны былқ етіп, басы бір жағына қисайып, жаны үзіліп кетті.

Рахымның жас жары Гүлсара кешеден бері дауыс шығармай, күйеуінің аяғын құшақтап, үнсіз, ұзақ жылау үстінде еді. Бетіне басып отырған Рахымның аяғы әп-сәтте мұздай қалғанынан шошып:

– Апа-ау, жалғызыңнан, Рахымыңнан айрылдың ғой! Мен бейбақ сендерге қуаныш әкелмей, сұм ажал әкепін ғой. Қос жетімнің не жазығы бар еді?.. Осы жолға мені құрбан етсең қайтетін еді... – деп дауыс салды. Жас жардың зарына қасіретті ананың жоқтауы қосылды.

Колхоздан келген жедел жәрдем машинасымен қабаттаса өз алдына бір топ болып, Рахымның жолдастары, тілектес ағайындары ере келген еді. Олар аурухананың ауласында екі-үшеу боп топталып, әңгімелесіп, іштен хабар күтіп тұрған. Қабылдау бөлменің ішінен шыққан зарды естіп, бір сұмдықтың болғанын сезіп, «Бауырым-ай!», «Асыл тектім-ай!», «Арманда кеткен құлыным-ай!» деп үйге жылап кіріп жатты. Аурухананың іші азан-қазан. Жұрттың бәрі жылаулы. Сорлы ана мен жас жардың жоқтау зарын естігенде кісінің сай сүйегі сырқырайды.

Бұл кезде Аида Глухова қабылдау бөлмесінде еді. Ол да көзінің жасын тия алмай егіліп тұрған. Қаралы топқа Цой жетіп келді. Ол Аидаға қысық көзін алартып:

жатқан жерінде оны тауып алады. Қалалық ауруханаға алып келген жерінде ол есін жинап, өзін өлтірген адамды таниды.

– Кім екен? – Талғат шыдамсыздана полковниктің сөзін бөлді. – Сірә, оны ұстап қамаған шығар?

– Білсеңіз, қылмыскер әлі қамалған жоқ.

– Неге?

Рахым көзін ашқан кезде бір топ ауыл адамдары оны қоршап тұрған. Шешесіне айтқан сөзді ондағылардың бәрі естіген. Бірақ, ол кімді айтқысы келді? Ешкім білмейді. Сәндібаланың қасында әпкесі Қаракемпір отырса керек. Ол Рысбекті көрсетеді. Өз құлағыммен естідім деп ант етеді. Менің сөзім түсінікті болу үшін алдымен мына хатпен танысыңыз. Осының ішінде бәрі айтылған. Содан кейін пікір алысайық.

Талғат хатты асықпай, екі мәртебе оқыды. Жабағының, Қаракемпірдің көрсетпелеріне көз тоқтатып, тағы жазған сөздері жоқ па дегендей қағазды әрі-бері төңкеріп қарады. Ойланып қалды. Рахым сол тұрған адамдардың ішінен кімді көрсеткісі келді? Рысбек Рахымға жақын ағайын. Маскүнем, бұрын сотталған. Бұл үйдің түтіні өпсе, мал-мүлікке ие болам деп ойлады ма ол? Шыдамы жетпей той-да бүлік салғаны да сол шығар. Сол адамдардың арасында Ақжолтай да тұрған. Ол Рысбектің серігі. Аузына арақ тисе кісімен шатаспай тынбайды. Екеуі өріске барып, Рахымға тиісіп, бәле шығарды ма? Рахымды қоршаған топтың ішінде тағы кім болды? Кісілердің тасысында, шеттеу Цой тұрған жоқ па еді. Бәлкім?..

Полковник Дайыров Талғаттың осы ойын сезгендей жымышп күлді.

– Әлгінде мен облыстық денсаулық сақтау бөлімінің бастығымен сөйлестім. Цой сол өңірге белгілі адам көрінеді. Институтты бітіргеннен кейін аз уақыт совхоз орталығында істейді. Сонан соң қабілетті маман ретінде калаға ауыстырады. Бір сөзбен айтқанда, ол жақсы маман, дәрігер, ауданда беделі өтімді кісі. Майор Ділдәбеков тәжірибесі бар, іс жөнін білетін қызметкер. Әйткенмен ол жергілікті жердің ықпалынан аса алмауы мүмкін.

– Мұқан Дайырович, сіз Цойды кінәлі, Рахымның өліміне қатысы бар кісі санайсыз ба?

– Оны айыпты санасақ, дереу қамауға алуға прокурордан санкция сұраған болар едік. Рахымды кім өлтіргенін білмейміз. Куәлардың көрсетуімен Рысбекті қамауға алып, тергеу ісін жүргізіп

казы-қарта жеген дала адамындай емес, бос, болбыр келеді, көзі тимейді. Қорықпа! *(Әбіл мен Асылға қаран)*. Менің апатайымды тар үйге қамап қойғандарың қалай? Әкімдердің маймандаған шешесінен кем бе екен? Әркімнің шешесі өзіне дәрі! Анау залға, кең жерге дастарқан жайыңдар. Сонда қол-аяғымызды жайып кең отырайық. *(Әбілге)*, Апам шөлдеген шығар, бекер тұрмай, салқын шампан ашсаңшы!

АЙЫМЖАН *(басына жамылған шәлісінің ұшын иығына тастап)*. Асыл екеуміз бір апаның сүтін төл еміп өскен бауырмыз. Асылжанымның ұлын құшқан келінім болған соң сені Әбілімнен, Қаражанымнан неге бөлектейін. «Өзің жақсы, нұрың таймаған» деп жатырсың. Жақын болған соң қуанышпен айтып жатқан шығарсың. Оныңды қазір тіптен сөкет көрмеймін, нұрлансам, жасарсам, оның жөні бар, *(Шампанға аузын тигізіп қайта қояды)*. Тәтті үмітім тіріліп, түрленіп, қайта туды. Қаражаным барлық бәледен құтылып, ақталып босанды. Мен қуанбай, кім қуанады! Мен көгермей, кім көгереді!

МАҚПАЛ *(қолын жая көтерін)*. Апатайым-ау, Қаражанның босанғанын мұнда сенен бұрын біліп жатқанбыз. «Кісі өлтірген боп қараланды, ісі милицияда жатыр» деген сөзді естіген соң мына Асыл сіңілің Әбіл екеуміздің құлағымызға тыныштық берді ме?! «Бауырсың, қарын бөлесің. Барып халін біл. Ыңғайы келсе, қол ұшын бер, көмектес» деп қынқылдап қоймады. Әбіл екеуіміз осында көп ойландық. Мына үлкен қызметте отырған дос-жарандармен ақылдастық. Осы күні жұрт әлдіні, қорыққанын ғана сыйлайды. Төтеннен барып «Мынау менің туысым еді», «Бөлем еді» дегенді кім тыңдай қойсын. Өкімет атынан барсам, сөзім өтімді бола ма деп Әбіл әдейі командировка алып кетпеді ме?

АЙЫМЖАН *(Мақпалдың сөзін қостан)*. Неге естімейін. Сырт адамының құлағы түрік болады. Ауданға келіп-кетіп жатқан кісілердің кімге жақын екені сымсыз хабармен сыпсындап таралып жатады.

МАҚПАЛ *(керіле, маңғаздана түсіп)*. Білгеліңе де шүкір. Кейбіреулер ісін тындырып ап, соңынан мысық секілді дым көрмегендей көзін жұма қояды. Аудан Әбіл бұрын көрмеген, бармаған жаңа аудан екен. Адамдарын да жөнді танымайды. Қызмет бабымен командировкада жүргеннен соң тыңдатпай қоя ма?! «Кісідегінің кілті аспанда». Қаражанның әңгімесі оңайға түскен жоқ. *(Енесіне бұрыла қабағын шытып)*. Әлгінде дүкен алдында анау бастықтың

шешесіне жолығып қап, үйден шай ішерсің деп шақыра салып ем. Тоназытқышта сиырдың жас еті бар. Соны асарсың.

АСЫЛ (*қипақтан*). Айымжан қой үйтіп әкелген екен. Көрмейсің бе? МАҚПАЛ (*мұрнын тыржытып*). Қала адамы қолаңса қой етін жейді деймісің. Аңсап бара жатсаң, өзін бөлек кострюлге бір-екі тал қабырғасын сап асып жерсің.

ӘБІЛ (*қипалақтан*). Е, сен қойдың етін жемейді екен деп өлеміз бе? Жемесең мейлі. Апамның әкелген етін маған-ақ асып беріңдерші. Тегі, басқа тамақ сұрамайын.

МАҚПАЛ. Бұл өстіп, апасының сүрлеген етін сағынып тұрады. (*Сиқырлана күліп*). Бармағын жалап, тойып жемесе көңілі көншімейді. (*Асыл мен Мақпал шығады*).

ӘБІЛ. Ой, апа, дәнеңе білмейсің ғой. (*Орындыққа атиша мініп, арқалығына шынтағын тірейді*). Саған бәрі оңай, бәрі жеңіл көрінеді. Мына бауырың кіріспейді, ал кірісті бар ғой, шегелеп тұрып мықты жасайды. Өткен жолы Қызылжарға барғанымда Қаражанның сонда отырғанын біліп, милициясына әдейі кірдім. Жаңағы келіннің айттып отырғаны бекер емес. Облыстан командировка алып барғаным мұндай жақсы болар ма? Әйтпесе сөзді тыңдату қиын. Бастығы майор көрінеді. Ондай майор мен капитандардың талайы алдымыздан кұрдай жорғалап өтіп жатқан жоқ па? (*Мақпал кіреді*).

МАҚПАЛ. (*Әбілдің қасына бұралаңдай отырып*). Ойбай-ау, зәресі кетпегенде қайтеді! Ертең сенің аузыңнан теріс сөз шықса, жеп отырған нанынан айрылып қалмай ма? Елдің бәрі сендей бесаспап маман деймісің. Мына қызметіңнен алып тастаса, құдайға шүкір, дәрігер кәсібің тұр. Пенсия тағайындайтын бастық болмасаң да, күн көресің. Ал, ол бейшаралар иығындағы жылтылдаған жұлдызынан айрылса, күндерін көре алмай қанғып қалады. Сонан соң жалпақтайды да!

ӘБІЛ. (*саусақтарын көтере жыбырлатып*). Әңгіменің қызығын енді тыңдап көр. Мен Қаражанның жайын сұрағанда, не дерін білмей сасып қалды. «Е, осында тергеуде жатқаны рас. Ісін аяқтап қалды. Сотқа тапсырғалы отырмыз» дей бастағанда мен төтесінен кеттім.

МАҚПАЛ. (*Әбілдің иығынан сипалап*). Мұның осындай көзжұмбайы бар.

ӘБІЛ (*қызулана*). Ей, ағайын, сотың не? Қаражан менің қарын бөлем. «Төрт аяқтыда бота тату, екі аяқтыда бөле тату» демейтін бе еді?. Тату-тәтті туысым сол дейін мен. «Ойпырай, мынау қиын

ДАРХАН. Әрине, біз қылмыскерді ұстап, зиянсыздандыру жағын қарастырамыз. Әйткенмен, сақ болыңыз. Көшеге жалғыз шықпаңыз. Түнде жүрмеңіз.

МАҚПАЛ *(таңданып)*. Сіздер мен үшін осылай әбігер боп жүрсіздер ме?

ДАРХАН. Әр азаматтың тыныштығын сақтау, оны қорғау біздің міндетіміз, Бөлеутаева жолдас! *(Ентіге басып Қаражан кіреді)*.

ҚАРАЖАН *(оңаша сыбырлайды)*. «Артист» әлгінде өзіміз отырған дәмханаға кірді. Өзі жалғыз. Сәнияны сонда сыртынан бақтырып кеттім.

ДАРХАН *(көтеріңкі үнмен)*. Жарайсың, Қаражан! Қылмыскер енді қашып құтылмайды. Жүр, тезірек!

ҚАРАЖАН *(іле қостап)*. Кеттік, жолдас лейтенант!

ДАРХАН *(Мақпалға бұрылып)*. Сау болыңыз! *(Дархан мен Қаражан асыға басып шығады)*.

МАҚПАЛ *(рюмканы ұстай ұмтылып)*. Әй, әй, ауыз тисеңдерші мынадан! *(Екі иығы салбырап)*. Оңаша сөйлесейік деп әдемі бастап-ақ еді. Мына құрғыр жулигі қайдан келе қалды! *(Рюмкеге қарап)*. Мақпал сорлының көрген күні осы. Бай да, байқұс та қашады. *(Қолындағы графиннен арақты құйып ішеді)*. Уһ, бір бәледен құтылдым-ау. Бұған да шүкіршілік етейін. *(Қисалаңдап диванға құлайды)*.

Дәмхананың алды ығы-жығы халық. Кейбіреуінің өңі сұсты. Асыл мен Айымжан да солардың арасынан көрінеді.

БІРІНШІ ДАУЫС. Кімді ұстаушы еді, қылмыстыны ұстайды да!

АЙЫМЖАН *(Бетіне қан жүгіріп, көңілденіп)*. Милициядан айналайын, кім-кімге де қорған боп отқа түседі де жүреді. Біреуге сес біреуге ес әрдайым жолы болсын да!

ШЫМЫЛДЫҚ.

«Мәдениет және тұрмыс» журналы,
1981. – №7. – 8–11 б.

МАЗМҰНЫ

Бас редактордың кіріспе сөзі	5
Кемел Тоқаев	7
Тоқаев Қ. Әке шығармашылығы туралы толғаныс	9
Мұрағат құжаттары	19

Қаламгерлік қарым

Сарғабанда болған оқиға	26
Түнде атылған оқ	64
Соңғы соққы	89
Милиция – қорғаным	105

Заманның сөзін сөйлеген...

Бір мезет – тұтас өмір	120
Заң терминдері хақында	124
Ел шырайы	126
Аға ақылы ұмытылмайды екен	130
Сыр бойында	133
Токты-ака	139
«Егінші – мәрт, жер – жомарт»	147
Адам туралы ойлар	149
Асудан асқанда	152
Кеген кеңістігінде	161

Тұлға туралы толғаныс

Қайсенов Қ. Кемел шағында еді	168
Нұршайықов Ә. Дос қолтаңбасы	172
Исабай Қ. Тоқаевтың үш сыйлығы	188
Әлжанов Х. Кемеліне келген Кемел еді	194
Қирабаев С. Сырбаз	200
Елеукенов Ш. Аты да, таланты да Кемел	203
Ыдырысов Ә. Темірқазық жұлдызым	212
Тарази Ә. Еркектің құрғақ көз жасы	224
Әріпұлы Д. Қадірменді Кемекең	233
Ысқақ Қ. Соңғы кездесу	240

Әкімжанов М. Жақсылығын жар салмаған жан.....	247
Қайырбаева Р. Өнегесі жадымда	253
Сәрсекеев Қ. Жұлдыздар алыстаған сайын айқын көрінеді	255
Мұқай Б. Жұмбақ жан.....	265
Ниязбек Р. Детектив жанрының атасы.....	272
Сарбалаұлы Б. Адалдықты аманаттап... ..	282
Ақыш Н. Соғыс шындығының ұшқындары.....	309
Бекболатұлы Ж. Бекзат болмыс.....	312
Арин А. Писатель, воин, гражданин.....	318
Сәттібайұлы К. Жауынгер, жазушы Кемел Тоқаев қаламының қарымы Жамбыл өңірі тарихында.....	329
«Қара Мысық» оқиғасы.....	330
Кинорецензияшы Кемел Тоқаев	331
Жанабаев К. Неповторимый почерк	344
Муканова Г. Жолбарыс, выигравший бой со смертью.....	360
Касымов Д. Война и мир.....	367
Қантай С. Детектив шыңына шыққан	374
Кәрібай М. Кемел Тоқаевтың «Солдат соғысқа кетті» романы туралы ой	382
Ибрайымов А. Кемел Тоқаев туралы бір ой.....	385
Кемел Тоқаев шығармаларының хронологиялық көрсеткіші.....	389
Кемел Тоқаевтың өмірі мен қызметінің негізгі кезеңдері	398

Кемел Тоқаев

ӨНЕГЕЛІ ӨМІР

156-шығарылым

ИБ № 12254

Басуға 19.09.2018 қол қойылды. Пішімі 60x84^{1/16}.
Көлемі 26,5 б.т. Тапсырыс № 210. Таралымы 50 дана.
Сандық басылыс. Бағасы келісімді.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі
050040, Алматы қ., Әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспаханасында басылды